

Weinig woorden maken wereldse zaken voor jonge kinderen bespreekbaar!

Door: Karin Tiemes, vierdejaars PABO-studente, Iselinge Hogeschool, Doetinchem

Taal
de schakel
praten over denken
gericht luisteren naar woorden
onmisbaar

In de tussendoelen beginnende geletterdheid, een leerlijn voor groep 1 t/m 3 ontwikkeld door het Expertisecentrum Nederlands, wordt nauwelijks aandacht besteed aan poëzie. Onder de noemer taalbewustzijn wordt er gewerkt aan het herkennen van eind- en beginrijm en aan het spelen met klankpatronen in woorden.

Over de inhoud van gedichten wordt niets gezegd. Ik vind dit een gemiste kans, want gedichten bieden interessante invalshoeken voor een leerkracht om samen met kinderen na te denken en te praten over woorden en hun betekenissen.

In de praktijk valt op dat jonge kinderen vaak nog niet lang stil kunnen zitten, nauwelijks naar elkaar luisteren en nog niet kunnen redeneren. Wat is de meerwaarde van een gesprek voor de taalontwikkeling van kinderen? Kinderen verwonderen zich over wereldse zaken en stellen verrassende vragen uit belangstelling om de omgeving om hen heen te leren begrijpen. In een filosofisch gesprek proberen de kinderen hun gedachten onder woorden te brengen, ze luisteren naar elkaar en ze gaan *met* elkaar in gesprek met de leerkracht als gespreksleider.

Taal is hierbij de schakel!

Zie het aangaan van gesprekken met kinderen als een uitdaging en je zult versteld staan van de opmerkingen die kinderen maken! Het is tijd om te gaan filosoferen met jonge kinderen, met als aanzet speelse, grappige en verrassende gedichten!

DOOR KARIN TIEMES

Wanneer is een gesprek filosofisch?

Gesprekken voeren is een dagelijkse bezigheid in de kring in de groepen 1,2 en 3. Wat is nu het verschil tussen een gewoon kringgesprek en een filosofisch gesprek?

In het programma *Filosoferen doe je zo! - leidraad voor de basisschool*¹ worden drie kenmerken van filosofische gesprekken genoemd:

1. De vragen die tijdens een filosofisch gesprek aan de orde komen zijn anders dan de vragen tijdens gewone kringgesprekken. Filosofische vragen zijn van een **andere orde** oftewel hogere-orde-vragen: het zijn vragen die aanzetten tot nadenken, zonder dat je op zoek gaat naar feiten. Deze vragen gaan over de betekenis van begrippen, over onze opvattingen van de werkelijkheid e.d. Voorbeelden van dit soort vragen zijn 'Hoe weet je dat je iemands vriend bent?' en 'Als je ruzie hebt gehad met je vriend, is het dan je vriend?'
2. Een tweede kenmerk van filosofische gesprekken is dat ze plaatsvinden in de **dialogoog**. Het gezamenlijk denken staat centraal tijdens een filosofisch gesprek, uitwisseling van vragen en antwoorden speelt hierbij een belangrijke rol.
3. Een dialoog over een hogere-orde-vraag wordt pas filosofisch als daarin ook **verdieping** kan worden bereikt. Twee belangrijke aspecten om verdieping te realiseren zijn redeneren en begripsvorming. 'Hoeveel vrienden heb je nodig?' en 'Bestaan er dingen waarvoor iedereen bang is?' zijn voorbeelden van verdiepingvragen.

Waarom filosoferen met kinderen?

In *Socrates op de speelplaats*² is veel geschreven over het nut van filosoferen met kinderen. Veel kinderen stellen uit zichzelf vele vragen over de wereld om hen heen en tijdens het filosoferen worden ze serieus genomen in hetgeen ze vertellen over hun leven en de wereld. Door met elkaar te filosoferen ontwikkelen kinderen hun persoonlijkheid en wordt het plezier in het denken gestimuleerd. Tijdens een filosofisch gesprek kan er over vele zaken samen na gedacht worden. Door kinderen met elkaar in dialoog te laten gaan, ervaren zij dat iedereen verschillend kan denken over hetzelfde onderwerp. Het is van belang dat kinderen open staan voor andermans mening en

zelfstandig keuzes leren maken. Bij deze argumenten om te filosoferen met kinderen wordt niet snel aan de jongste kinderen gedacht. Over de vraag vanaf welke leeftijd het zinvol is om filosoferen, is het laatste woord nog niet gezegd.

Tijdens een filosofisch gesprek bestaat er de mogelijkheid om vaardigheden, zoals luisteren naar elkaar, het durven praten in een groep en misschien al wel een mening beargumenteren, aan de orde te stellen. Juist deze vaardigheden zijn voor jonge kinderen belangrijk om mee te oefenen. Als er in de kleutergroepen al regelmatig wordt gefilosofeerd, is dit voor de kinderen vanzelfsprekend en zo kan er nog meer de diepte in worden gegaan tijdens gesprekken in hogere groepen.

De veelzijdigheid van onze taal

Tijdens de bijeenkomst 'Taalbeschouwing en filosoferen met kinderen' op 15 oktober 2009 aan de Erasmushogeschool in Brussel waren Richard Anthone, auteur van o.a. *Socrates op de speelplaats*², en Thecla Rondhuis, gespecialiseerd in kinderfilosofie gastsprekers.

Wat tijdens de lezingen duidelijk naar voren kwam, is de conclusie dat taal heel complex is. Stel dat een persoon een pen vast heeft en daarmee in het boekje dat voor zich ligt krabbelt. Deze persoon beeldt de zin 'Ik schrijf in mijn dagboek' uit. Als je aan toeschouwers vraagt welke zin er is uitgebeeld, komen er altijd verschillende antwoorden. Dit komt, doordat ieder persoon een andere interpretatie heeft bij voorwerpen en woorden. Vanuit dit standpunt is filosoferen met jonge kinderen heel interessant. Kinderen proberen hun interpretaties onder woorden te brengen. Gespreksonderwerpen kunnen uiteenlopen van heel concrete onderwerpen, zoals mooie bloemen, tot abstracte begrippen, zoals vriendschap. In de praktijk heb ik gemerkt dat jonge kinderen geen moeite hebben om te praten over abstracte onderwerpen. Tijdens een gesprek over vriendschap werd er gesproken over 'beste' vrienden en 'gewone' vrienden.

Leerkracht: 'Is een 'beste' vriend belangrijker dan 'gewone' vrienden?

Kind: "Belangrijker!"

Leerkracht: 'Kun je dat uitleggen?'

Kind: "Ja, nou... beste vrienden gaan niet pesten, alleen spelen."

Leerkracht: 'Gewone vrienden pesten?'

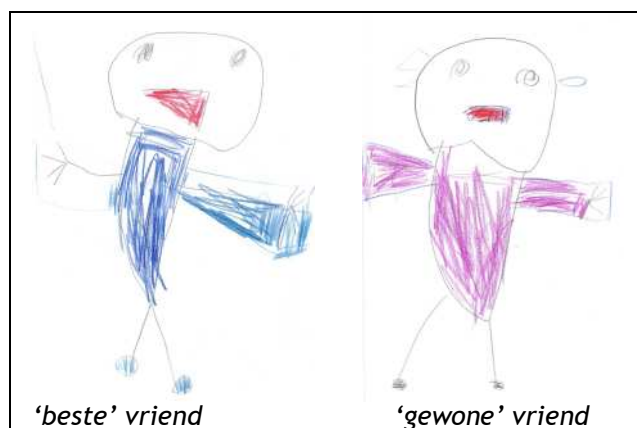
Kind: "Ja"

Leerkracht: 'Echt waar?'

Kind: "Misschien dan."

Ander kind: "Beste vrienden spelen alleen, die andere vrienden pakken wel eens wat af."

Naar aanleiding van dit gesprek liet ik kinderen op een groot vel een tekening maken van een 'beste' en een 'gewone' vriend. Een leerling uit groep 1 maakte de onderstaande tekening. Zijn beste vriend tekende hij met een lachend gezicht en zijn 'gewone' vriend met een boos gezicht. De 'gewone' vriend wilde namelijk liever een beste vriend zijn!

Maak gebruik van de spontane belangstelling!

Jonge kinderen hebben vaak een spontane belangstelling voor klanken en rijm. Korte versjes en liedjes vinden zij interessant om naar te luisteren. De inhoud van gedichten krijgt niet de aandacht die deze verdient. Een weggegooid kans: kinderen moeten juist in aanraking komen met gedichten om er gevoelig voor te kunnen worden. Als een gedicht wordt voorgelezen, zijn de kinderen betrokken, doordat zij genieten van het spel van klanken, ritme en herhaling. Als je hun aandacht bij het gedicht hebt, waarom maak je het onderwerp dan niet gelijk bespreekbaar? Je oefent dan in

één keer belangrijke aspecten op taalgebied zoals luisteren, het praten in de groep, ingaan op elkaars reacties, voorbeelden geven en tevens wordt de woordenschat uitgebreid. Er zijn zoveel soorten gedichten, denk aan humoristische gedichten en nonsensgedichten, met prachtige invalshoeken, die geschikt zijn om eens als aanzet te gebruiken voor een filosofisch gesprek. Daarnaast zijn gedichten kort en krachtig, uitstekend om te gebruiken in de onderbouwgroepen!

Een goede voorbereiding is het halve werk!

Wil je met kinderen een filosofisch gesprek voeren, dan is een goede voorbereiding van belang. Gedichten zijn uitermate geschikt als aanzet, omdat ze vaak vragen en/ of verwondering oproepen. Een filosofisch gesprek moet worden opgebouwd, dit is de taak van de gespreksleider.

Bartels en Van Rossum (2009) onderscheiden vier fasen:

1. Het openingsscenario: het voorlezen van een gedicht. De eerste ideeën over het thema dat aan de orde is, worden los gemaakt.
2. De vervolgfase: de dialoog komt tot stand. De eerste ideeën worden verkend. Het gesprek kan nog alle kanten op gaan.
3. De verdiepfase: het gesprek focust zich op één aspect van het thema. Er vindt filosofische verdieping plaats.
4. De afronding: de kinderen kijken terug op het gesprek, wat is waardevol om vast te houden? Tijdens het gesprek is het stellen van de juiste vragen belangrijk. Hierboven werd al de verdiepfase genoemd. Het bedenken van de juiste vragen kost tijd, de vragen moeten geen vooronderstelling bevatten en moeten zoveel mogelijk open gesteld worden. Daarnaast is het doorvragen op antwoorden van kinderen essentieel. Kinderen worden gestimuleerd om verder na te denken over hun gegeven antwoord; wellicht komen ze weer tot een ander antwoord of een uitgebreidere redenering. Het gaat erom dat de kinderen nadenken over hun eigen denken.

Het is aan te raden om in het begin gebruik te maken van boeken waarin voorbeeldactiviteiten en vele vragen beschreven zijn. Dit geeft houvast tijdens de voorbereiding, het geeft inzicht in de opbouw van een filosofisch gesprek en het soort vragen dat gesteld kan worden.

Het programma *Filosoferen doe je zo! - leidraad voor de basisschool*¹, het boek *Peinzen 49 filosofische vragen voor kinderen*³ en *Van boeken ga je denken*⁴ zijn overzichtelijke en gebruiksvriendelijke boeken.

“Regen kan de bloemen geluk geven omdat ze dan bloeien!”

Sta open en laat je verrassen!

Heb geen al te hoge verwachtingen als je voor het eerst een filosofisch gesprek gaat voeren. Het is een nieuwe ervaring, waaraan zowel de kinderen als de leerkracht moeten wennen.

Jonge kinderen die niet gewend zijn om *met elkaar* in gesprek te gaan, zullen in het begin vooral tegen de leerkracht praten.

De leerkracht moet de rol van gespreksleider aannemen: probeer kinderen te stimuleren om op elkaars reacties in te gaan. Dit heeft tijd nodig en het enige wat helpt is om het gewoon te doen! In het begin zullen leerkrachten merken dat ze veel aan het woord zijn. Naarmate de kinderen gewend zijn om vrij te praten in een groepje en ontdekken dat zij op elkaars reacties in mogen gaan, zal dit veranderen.

Tijdens een filosofisch gesprek gaat het erom dat kinderen hun gedachten en ideeën proberen te verwoorden en met elkaar de antwoorden op de gestelde vragen gaan onderzoeken. Definitieve antwoorden worden meestal niet gevonden. Alles draait om het redeneren en de begripsvorming van de kinderen.

Houd rekening met de behoeften van individuele kinderen

Sommige kinderen zeggen niet veel tijdens een gesprek, andere kinderen hebben overal een antwoord op en kunnen zelfs al prima onderbouwen waarom ze iets vinden. Het uitgangspunt bij een filosofisch gesprek is dat alle kinderen zich veilig voelen. Kinderen die weinig zeggen, moeten absoluut niet gedwongen worden om iets te zeggen: luisteren is ook een belangrijke vaardigheid om te oefenen.

Kinderen verschillen nu eenmaal, de één vindt het prachtig om over thema's na te denken waarover je samen heel lang kan nadenken en praten, terwijl de ander liever feiten hoort en niet wil twijfelen aan alledaagse onderwerpen en begrippen.

Gericht nadenken en samen praten

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar het nut van filosoferen met kleuters. Zelf heb ik ervaren dat gezamenlijk nadenken en praten over thema's talige aspecten stimuleert. Er kan hier worden gedacht aan een mening geven en deze verduidelijken met voorbeelden.

Zelf heb ik tien activiteiten ontworpen om inzicht te krijgen in het soort vragen dat je kunt stellen aan kinderen. Tijdens mijn onderzoek ben ik in contact gekomen met Marja van Rossum, auteur van het programma *Filosoferen doe je zo! - leidraad voor de basisschool*¹. Haar feedback en positieve reacties hebben mij enorm geholpen om aan de slag te gaan!

**“Een geheim zit in mijn hoofd,
en die kun je niet zien”**

Taal is de schakel!

Taal is de schakel om met elkaar te praten, thema's gezamenlijk te onderzoeken en elkaar te begrijpen, filosoferen is een uitdagende activiteit voor kinderen om bezig te zijn met taal!

Verwonder de kinderen, breng ze aan het twijfelen, laat kinderen met elkaar in gesprek gaan en sta versteld van de verrassende antwoorden die je te horen krijgt!

Tot slot: pak er een gedichtenbundel bij en kies een gedicht waarvan je denkt dat het de kinderen aanspreekt. Bepaal welk thema je wilt uitdiepen in het gesprek en bereid het gesprek voor. Als je meteen aan de slag wilt zonder al te veel voorbereiding, maak dan gebruik van bijgevoegde lesbeschrijving.

Enkele interessante websites:

- www.kinderfilosofie.nl

Deze site is van Centrum Kinderfilosofie Nederland. Er is veel nuttige informatie te vinden over het filosoferen met kinderen.

Er zijn voorbeeldlessen te vinden, er wordt over onderzoeken geschreven en er is een uitgebreide literatuurlijst voor mensen die meer willen weten over filosoferen met kinderen.

- <http://www.kinderpleinen.nl/showPlein.php?plnld=513>

Een verzamelpagina over gedichten en de Gedichtendag van 29 januari 2009.

Er zijn lesideeën en vele andere nuttige websites te vinden rondom het onderwerp poëzie.

- <http://www.leespret.com/poezie.html>

Deze site staat in het teken van kinderen en poëzie. Er zijn veel verschillende originele activiteiten te vinden. In duidelijke taal wordt uitgelegd wat de inhoud van de activiteiten is en welke doelen deze activiteiten hebben. Een aanrader als er ideeën worden gezocht om poëzieonderwijs vorm te geven op basisscholen.

Geschikte gedichtenbundels:

- Coillie, J. van (2000). *De dichter is een tovenaer*. Averbode: NV Uitgeverij Altiora Averbode

Een bloemlezing met 175 gedichten voor kinderen van ongeveer 5 tot 12 jaar. De gedichten zijn gecategoriseerd: lezen, zo ben ik, gedachten, gevoelens, familie, uit en thuis, feesten, school, natuur, dieren, sterke verhalen, woordspel en slapengaan. Bij ieder gedicht staat de auteur en de bron vermeld, zodat je makkelijk naar andere bundels kunt zoeken.

- Hagen, H., Hagen, M. (1990). *Misschien een olifant*. Amsterdam: Van Goor

De gedichtjes gaan over eten, logeren, jarig zijn en dieren. De tekeningen passen goed bij de gedichtjes en roepen diverse sferen op. Het zijn originele gedichtjes waarin te lezen is hoe jonge kinderen hun omgeving ervaren.

- Kuiper, N. (2001). *Soms zie ik 1000 lichtjes*. Amsterdam: Leopold

Een bundel met gedichten waarin herkenbare thema's op een speelse en humoristische wijze worden beschreven.

- Vendel, E. van de (2004). *Superguppie*. Amsterdam, Antwerpen: Em. Querido's Uitgeverij B.V.

(zie ook: *Superguppie krijgt kleintjes* (2005) en *De groeten van superguppie* (2008).

In deze drie boekjes staan grappige en speelse gedichten over alledaagse en bijzondere onderwerpen beschreven. Er is vanuit de beleving van kinderen geschreven, dit is goed te merken in de gedichten! Voor kinderen zijn de gedichten dan ook herkenbaar en plezierig om

te horen! De teksten zetten aan tot nadenken en roepen vragen op.

Noten:

¹ Bartels, R., Rossum M. van (2009).

Filosoferen doe je zo Leidraad voor de basisschool band 1 voor groep 1 t/m 4. Budel: Uitgeverij DAMON

² Anthone, R., Mortier, F. (2007). *Socrates op de speelplaats.*

Leuven: Uitgeverij Acco

³ Anthone, R., Janssens, E., Vervoort, S., Knops, J. (red.) (2006).

Peinzen 49 filosofische vragen voor kinderen.

Leuven: Uitgeverij Acco

⁴ Anthone, R., Moors, S. (2002). *Van boeken ga je denken.*

Leuven: Uitgeverij Acco

Lesbeschrijving “Vriendschap”

Duur activiteit: 20-30 minuten

Benodigdheden:

- het boek *Soms zie ik 1000 lichtjes*, blz. 80
- A3-vellen en kleurpotloden

Introductie

De leerkracht leest tweemaal het gedicht ‘Maken’ voor aan de kinderen. De eerste keer luisteren de kinderen naar het gedicht; de tweede keer vraag je de kinderen om nog eens te luisteren zodat ze weten waar het gedicht over gaat. Nadat het gedicht is voor gelezen, laat de leerkracht de afbeelding bij het gedicht zien.

Maken

Een tekening kan ik wel maken
een moeilijke puzzel ook.
En met dat spierwitte laken,
maak ik van mezelf een spook.
Dus maken vind ik niet moeilijk;
zelfs ruziemaken gaat goed.
Maar echte vriendjes - hoe maak je die?
Wie kan me vertellen hoe dat precies moet?

(uit: Kuiper, N. (2001). *Soms zie ik 1000 lichtjes*. Amsterdam: Leopold)

Kern

Startvraag:

- Kun je van jezelf een vriend maken? Zo ja, hoe doe je dat? Zo nee, waarom kan dat niet?

Vervolg vragen:

- Wanneer is iemand je vriend?
- Hoe weet je dat je iemands vriend bent?
- Als je ruzie hebt gehad met je vriend, is het dan je vriend?

Verdiepingsvragen:

- Heb je vrienden nodig?
- Hoeveel vrienden heb je nodig?
- Heb je een beste vriend nodig?
- Is een beste vriend belangrijker dan ‘gewone’ vrienden?
- Zou je kunnen leven zonder vrienden?
- Is vriendschap hetzelfde als verliefd zijn?
- Kun je ook bevriend raken met dieren?

Afsluiting

De leerkracht laat de kinderen een beste vriend en een gewone vriend tekenen op een A3-vel. Terwijl de kinderen aan het tekenen zijn, loopt de leerkracht rond en schrijft op het tekenvel wie/ wat er getekend wordt.

De leerkracht vraagt aan een aantal kinderen om te vertellen wie/ wat zij getekend hebben. Tot slot vat de leerkracht met de kinderen het gesprek samen.